

Motion till riksdagen

1989/90:Jo819

av Claes Roxbergh m.fl. (mp)

Avfall och återvinning

Avfallsproblemen tillhör baksidan av vårt konsumtionssamhälle. De enorma avfallsmängderna orsakar både miljöproblem och missushållning med naturresurser.

Det miljöfarliga avfallet tornar upp sig hos SAKAB som inte har tillräcklig kapacitet varken för att lagra avfallet eller destruera det. Transporterna till anläggningen är också ett problem i sig eftersom det miljöfarliga avfallet måste transporteras långa sträckor med risker för människor och natur. Nu diskuteras att bygga en ny destruktionsanläggning, men det är svårt att hitta någon kommun som vill ha den här typen av miljöfarlig anläggning inom sina gränser.

Rötslammet från de kommunala anläggningarna är ett annat stor problem. I låga halter av tungmetaller och svärnedbrytbara organiska gifter gör att det inte är lämpligt att lägga på åkermark

Kommunerna har på senare tid försökt klara sina avfallsproblemen genom att satsa på sopförbränning, i panikartade försök att bli av med avfallet. Sopförbränning innebär miljöproblem med utsläpp av t.ex. tungmetaller och s.k. dioxiner samtidigt som resurser förstörs som hade kunnat återvinnas med en annan typ av sophantering. Visserligen kan utsläppen av dioxiner och tungmetaller minskas med hjälp av rökgaskondensering, men då uppkommer istället problemet med vad man skall göra av kondensatet.

För att lösa avfallsproblemen har man mer och mer börjat tala om att det enda sättet är att lösa problemen vid källan. Men i praktiken har ingenting hänt.

Nu behövs ett trendbrott när det gäller avfallsfrågorna!

Kemikalielagstiftningen måste skärpas så att tillverkningen av miljöfarligt avfall upphör. Industriavlopp med miljöfarligt avfall ska inte längre få kopplas till de kommunala avloppsledningsnäten och miljöfarliga hushållskemikalier måste försvinna från butikernas hyllor. Det är nödvändigt för att slammet från reningsverken ska kunna återföras till jordbruket. I en annan partimotion har vi föreslagit en satsning på ekologiska toaletter för att komma ifrån problemen som systemet med vattentoaletter orsakar. I stället för sopförbränning och deponering av aska måste vi satsa på långtgående källsortering och kompostering eller biogasproduktion. Sopförbränningen bör avvecklas inom tre år.

1. Minska avfallet!

Det viktigaste sättet att angripa avfallsproblemet är att minska mängden avfall och ändra avfallets sammansättning så att miljöriskerna minskar och möjligheterna till effektiv återvinning ökar.

Den totala mängden avfall bör halveras inom en tioårsperiod. Ett sätt att gå tillväga är att arbeta med planer för avfallsreduktion i enlighet med vårt lagförslag som presenteras längre fram i motionen. Ett annat sätt är att införa obligatorisk miljörevision. I USA har det blivit allt vanligare för företag att tillämpa intern miljörevision (s.k. waste audit) för att finna affärsmässiga lösningar på företagets miljöproblem. Revisorns uppgift är även att bl.a. hålla sig à jour med all ny teknik och att finna substitut för skadliga ämnen.

Man skulle också kunna tänka sig ett system med en auktoriserad miljörevisor, vars uppgift det blir att upprätta företagets materialbalanser. Denne måste vara väl förtrogen med den industri eller den process som revisionen avser, och bör följaktligen rekryteras internt.

Vi vill inte här säga vilken typ av miljörevision som vi förordnar eftersom vi anser att formerna för miljörevisionen måste ses över i ett sammanhang med en översyn av hela tillsynsorganisationen.

2. Inför en återvinningslag

Miljöpartiet de grönas skattepolitik med sänkt skatt på arbete och hög skatt på energi och råvaror gör återvinning, återanvändning och reparation lönsammare. Men det räcker inte för att inom den närmaste tiden komma till rätta med problemen. Därför framlägger vi här ett lagförslag till avfalls- och återvinningslag ("cykellagen").

Lagens huvudsyfte är att reducera avfallsmängden, och att göra avfallet mindre farligt ur miljösynpunkt. För att uppnå detta mål är lagförslaget inriktat på förebyggande miljövärd.

Företag åläggs att upprätta och offentliggöra materialbalanser, livscykel-specifikationer och miljövarudeklarationer.

Kommunerna skall upprätta avfallsplaner, vilka skall ge en detaljerad plan för hur avfallshanteringen skall utvecklas och avfallsmängderna minskas under en 5–10-årsperiod. I avfallsplanen skall bl.a. finnas en reduktionsplan för avfall och utsläpp för kommunens industri. Målet skall vara att inom en tioårsperiod, med hjälp av s.k. miljöanpassad teknik, kemikalieval och kritisk granskning av produktutbudet minimera utsläpp och avfall från produktion och konsumtion.

I vårt budgetförslag har vi tagit upp 5 milj. kr. till ett projekt för att arbeta med konkreta målsättningar och åtgärder för att minska avfallsmängderna.

Långtgående källsortering blir obligatorisk över hela landet och skall ha genomförts senast den 1 januari 1993.

Statens naturvårdsverk blir central tillsynsmyndighet med vittgående befogenheter att styra avfallshanteringen i en för miljön positiv riktning. Verket får befogenhet att införa pant på varor, förbjuda miljöfarliga kemikalier, lägga miljöavgift på tillverkningsämnen och produkter m.m.

3. Pant och skatt på förpackningar

En stor del av hushållens avfall består av förpackningar. Även om inte alla dessa förpackningar är miljöfarliga innebär förpackningshysterin ett resurs-släseri och dessutom utgör de ett volymproblem vid haneringen. Ett viktigt led i arbetet att minska mängden avfall är att drastiskt minska användningen av engångsförpackningar.

För att klara en effektiv insamling av returförpackningar kan pantsystem och standardiserade typer av t.ex. glasflaskor och burkar användas. För returförpackningar skall en insamlingsgrad på minst 90 % eftersträvas.

Även en förpackningsskatt skall införas. Skatten bör differentieras med hänsyn till de miljöproblem som varje produkt orsakar. Miljöavgiftsutredningen, där vi är representerade, arbetar med ekonomiska styrmedel på avfallsområdet och vi avstår därför från att lägga något förslag i den här motionen hur avgifterna ska utformas.

Dryckesförpackningar i form av aluminiumburkar och PET-flaskor som idag används som ett onödigt komplement till returflaskan skall förbjudas.

4. Underlätta för källsortering

Ett sätt att påskynda genomförandet av källsortering är att införa ett statligt stimulansbidrag som kan grundas på t.ex. antal nya hushåll med källsortering. Stimulansbidraget kan finansieras via en avgift på osorterade sopor som kommunerna betalar in till staten.

Vid om-, ny- och tillbyggnad av bostäder skall soprummen planeras så att källsortering underlättas. Även utrymmet under diskbänken skall planeras för flera behållare. Byggnormen bör ses över i syfte att underlätta för långtgående källsortering.

Matavfall skall i första hand användas i rötningsprocess för att utvinna metangas och i andra hand komposteras. Restprodukterna kan sedan återföras till jordbruket.

5. Plaster – behöver utredas

Ett stort problem i avfallshanteringen är plasterna. Plastförbrukningen ökar konstant i Norden. Det finns idag ytterst få fungerande retursystem, vilket gör att nästan all plast slutar som avfall.

Inom plastindustrin används en lång rad kemikalier, som har väldokumenterade miljö- och hälsoeffekter. Dessa förgiftar i slutändan vår natur och oss själva, eftersom all plast blir avfall.

Eftersom det finns så många olika slags plaster och många plastprodukter dessutom inte är enhetliga bör en expertutredning (t.ex. SNV och SIND) arbeta fram förslag till hur man kan begränsa antalet plaster och hur återvinningen av plaster kan förbättras. I vår budgetmotion anslår vi 3 milj. kr. till en utredning för att inventera de lösningar som finns för att öka återvinningen av plaster och minska antalet plastsorter.

1989 bildades Association of Plastics Manufacturers in Europe (APME), en paneuropeisk sammanslutning av plastproducenter i Europa. Samtliga APME-medlemmar har beslutat att från 1995 åta sig att ta hand om och åter-

vinna alla plaster som via myndigheters och organisationers försorg samlas in i Vasteuropa. Grundtanken är att all plast som idag blir avfall skall återvinnas, antingen genom återanvändning av materialet eller genom utvinning av energi.

Vi föreslår att expertutredningen får i uppgift att även se över möjligheterna och förutsättningarna för ett svenskt deltagande.

Redan nu kan dock plastprodukter märkas med platsort så att konsumenterna får information om vad de köper.

Den frivilliga avveckling av användning av PVC (polyvinylchlorid) som påbörjats, och redovisas i budgetpropositionen, gäller endast 10 % av den totala användningen i Sverige. De övriga 90 % av PVC åtgärdas däremot inte i regeringens förslag. PVC finns i plastmattor och vinyltapeter, där fullgoda alternativ finns. Kontorsmaterial, hushållsartiklar och t.o.m. leksaker kan också innehålla PVC. Inom dessa användningsområden kräver vi att den totalförbjuds.

Avvecklingen av PVC-förpackningar enligt regeringens förslag berör inte heller importerade förpackningar. Vi menar att en konsekvens av lagen om kemiska produkter är att PVC-förpackningar måste vara förbjudna. Lagen om kemiska produkter gäller såväl import som hantering inom landet. Substitutionsprincipen innebär att det mindre hälso- och miljöfarliga alternativet alltid ska väljas. Det är uppenbart att det inte är nödvändigt att tillverka förpackningar som innehåller PVC-plast.

6. Information behövs om miljöfarligt avfall

Kommunerna blir i regeringens förslag även fortsättningsvis ansvariga för hanteringen av hushållsavfall. Ansvaret kan redan nu utvidgas till att även inbegripa det miljöfarliga avfallet.

Det är många gånger svårt för allmänheten att veta vad man skall göra med det miljöfarliga avfallet och veta vad det är som räknas som miljöfarligt avfall. Vi föreslår därför att kommunerna skall informera om vad som räknas som miljöfarligt avfall.

Batterier som innehåller tungmetaller som kvicksilver och kadmium utgör ett stort miljöproblem. I december förra året förbjöd regeringen en del av de alkaliska batterier som innehåller mer än 0.025 viktprocent kvicksilver eller kadmium.

Vi anser att alla batterisorter med höga halter av tungmetaller måste förbjudas. Så länge inte batterier som är helt fria från tungmetaller finns, skall bara batterier med låga halter av tungmetaller tillåtas och dessa skall dessutom beläggas med pant.

Bilbatterier (blyackumulatorer) som innehåller stora mängder bly bör också beläggas med pant på motsvarande sätt.

De produkter som innehåller kvicksilver och andra tungmetaller ska förbjudas när det är möjligt enligt substitutionsprincipen. Övriga anser vi ska beläggas med höga panter för att underlätta insamlingen av uttjänta produkter och möjliggöra återvinning. Fastmontering av tungmetallhaltiga batterier ska förbjudas eftersom det försvårar insamling och återvinning. Alla varor som innehåller tungmetallhaltiga batterier ska märkas.

7. Miljömärkning krävs

Ett frivilligt system med miljömärkning har nyligen börjat införas. Vi har tidigare föreslagit att konsumentverket ska ha ansvaret för ett enhetligt system med miljömärkning och att miljöreformen skulle få delta i en referensgrupp. Konsumentverket skulle också kunna gå ut aktivt och undersöka olika varugrupper. Aktivt uppsökande är inte möjligt i det system som nu införs eftersom det är ett frivilligt system. Vi vill avvakta och se hur det införda systemet fungerar och föreslår att en uppföljning görs efter ett år.

8. Kemikaliekontrollen

Substitutionsprincipen tas upp i propositionen, vilket torde vara det enda av substantiellt värde i denna proposition. I vårt förslag till statsbudget inför nästa budgetår har vi satsat 15 milj. kr. på ett projekt i kemikalieinspektionens regi för att systematiskt tillämpa substitutionsprincipen.

Dess värre försöker regeringen förbigå det faktum att höstrikssdagen 1989 beslöt att lagen om kemiska produkter skall utvidgas att tillämpas på varor, för att återgå till den ordning som rådde, när L.KP:s föregångare LHMV gällde. Regeringen respekterar inte det nyligen tagna riksdagsbeslutet. Vi kräver, att riksdagens beslut skall gälla. Därmed behövs inte den ändring av 20 § LKP, som föreslås i propositionen.

9. En senkommen ofullständig proposition

I statsverkspropositionens (prop. 1989/90:100) bilaga 16 återfinns, i inbakat skick, den avfallsproposition som var utlovad redan till våren 1988. Vi noterar med förfäran att förslagen, trots den långa förberedelse tiden, är otillräckliga, urvattnade och att viktiga delar som borde vara med faktiskt saknas.

Vi saknar således:

- krav på miljövarudeklaration som verkligen klargör varans eller produktens avfalls- och miljöegenskaper.
- registrerade produktansvariga i avfallshänseende.
- krav på livscykelsspecifikation, dvs en redogörelse för en produkts miljöegenskaper och miljöpåverkan i samband med produktion, konsumtion och avfallshantering.
- avfallsreduktionsplan med rättsverkan – den planering som föreslås i propositionen riskerar att bli ännu en papperstiger eftersom den saknar rättsverkan.
- krav på materialbalanser för produktion; i en sådan klargörs vilka ämnen som förs in i processen, och vart de sedan tar vägen.
- krav på långtgående källsortering.
- lagrum för ekonomiska styrmedel, m.m.

Inledande bestämmelser

1 § Denna lag syftar till att skydda människors hälsa och miljön och att motverka förfaranden i en produkts livscykel som innebär slöseri med naturresurser eller ger upphov till miljöfarligt avfall.

Paragrafen anger syftet med denna lag. Lagen har ett vidare tillämpningsområde än renhållningslagen. Den reglerar inte endast själva avfallshanteringen, utan reglerar även förfaranden i tidigare led som påverkar produktens och varors egenskaper som avfall. Det övergripande syftet är att skydda människors hälsa och miljön och därmed uppmuntra metoder i alla led av en produkts eller varas livscykel, som sparar på naturresurser och som ger ringa eller inget avfall.

2 § Utöver denna lag gäller föreskrifter om avfallshantering i författningar om miljöskydd och om kemiska produkter samt i andra författningar.

Denna paragraf motsvarar renhållningslagens 2 §. Ingen ändring föreslås.

3 § I denna lag menas med

avfall: sådant material som ägaren eller någon i hans ställe visar att han utan ersättning för dess värde vill bli av med,

hantering: tillverkning, import, bearbetning, behandling, förpackning, förvaring, transport, användning, omhändertagande, destruktion, konvertering, saluförande, överlåtelse och därmed jämförliga förfaranden.

I denna paragraf definieras begreppen avfall och hantering. Avfall som helt begrepp finns inte definierat i lag tidigare, endast hushållsavfall i renhållningslagen, vilket har ansetts mycket otillfredsställande. Vi anser det därför nödvändigt att tydligt definiera avfallsbegreppet, eftersom bestämmelserna i denna lag baseras på detta begrepp.

Till avfallsbegreppet är ägarbegreppet knutet. Allt avfall har tidigare varit användbart material i någon form, vilket i sin tur haft någon ägare. Om det inte är ägaren som gör sig av med materialet, så är det någon i hans ställe med eller utan befoganderätt. Avfallet är sålunda inte knutet till en fastighet. Det går att visa att man vill bli av med avfall genom såväl ett aktivt handlande som en underlåtenhet att handla. Som exempel på ett aktivt handlande kan nämnas att kasta sopor i ett sopnedkast. En underlåtenhet att handla kan bestå i att en företagare lämnar kvar giftigt avfall nedgrävt på fabriksområdet.

Hanteringsbegreppet är till ordalydelsen identiskt med det i lagen om kemiska produkter och avslutar i huvudsak till förarbetena till Lagen om kemiska produkter med ett undantag. I Lagen om kemiska produkter ingår import inte i hantering, vilket det däremot gör i denna lag. Det är tänkt att hanteringsbegreppet skall vara heltäckande och att därmed ingen form av hantering av en produkt eller vara som kan påverka avfallet skall falla utanför lagens tillämpningsområde.

4 § Avfall skall hanteras på ett sådant sätt att det inte uppkommer olägenhet av betydelse från hälsoskydds- och miljövardssynpunkt. Utrymmen, behållare och andra anordningar för hanteringen skall vara så beskaffade och skall skötas på ett sådant sätt att olägenhet inte uppstår.

Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om försiktighetsmått och andra åtgärder för att förhindra olägenheter i samband med avfallshantering.

Regeringen får överlåta åt kommunerna att meddela sådana föreskrifter.

Denna paragraf utgör en allmän aktsamhetsregel för hela avfallshanteringen. Den riktar sig till alla aktörer på avfallshanteringsområdet. Försiktighetskravet måste alltid vara uppfyllt och utgör hanteringsens rättsliga villkor. Andra stycket ger regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer möjlighet att föreskriva om försiktighetsmått för att förebygga skada på människors hälsa och miljön. Bestämmelsen är framför allt avsedd att tillämpas på kemiskt avfall och annat riskavfall som t.ex. avfall från sjukhus. Föreskrifterna kan även avse hur olika anordningar som behållare och andra utrymmen skall vara anordnade och andra frågor som rör avfallshanteringen. För dessa mer konkreta bestämmelser är kommunen lämpligast som utfärdare av föreskrifter, eftersom det är kommunen som skall ha det övergripande ansvaret för avfallshanteringen i kommunen.

Kommunal avfallsplan

5 § Varje kommun skall upprätta en avfallsplan för att planera, utveckla och genomföra en materialhantering på ett miljö- och resursbesparande sätt. Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får besluta om närmare föreskrifter beträffande avfallsplanens innehåll.

Avfallsplanen skall innehålla avfallsreduceringsplan för kommunen samt för varje industriföretag med en fastställd tidsplan efter vilken åtgärderna skall genomföras. Vidare skall anges vilka åtgärder för återanvändning, återvinning som planeras samt hur slutligt omhändertagande av avfall skall utföras.

Om privata företag inte finns att anlita för återanvändning eller återvinning, är kommunen skyldig att ordna återanvändning eller återvinning på annat sätt om det är samhällsekonomiskt lönsamt.

Avfallsplanen provas för antagande av kommunfullmäktige. Avfallsplanen provas för fastställelse av statens naturvårdsverk.

En kommunal avfallsplan innebär bl.a. en skyldighet för kommunen att ta reda på vilka typer av avfall som finns i kommunen och vilken mängd avfall som finns. Detta är ett första steg i kommunens arbete att ta över hela ansvaret för avfallshanteringen. I första stycket omnämnes materialhantering, eftersom många restprodukter i samband med produktion och konsumtion inte blir avfall, utan återgår i produktionscykeln genom återanvändning, återvinning eller genom annat utnyttjande, som t.ex. energiutvinning. Avfallsplanen skall lämna en utförlig redovisning över kommunens planer för avfallshanteringen. Planen skall vara rullande och omfatta en tidsperiod om 5–10 år. Planen skall fortlöpande revideras.

För att minska avfallsmängden i samhället skall kommunen i samarbete med industrin utarbeta en avfallsreduceringsplan som skall minska avfallet med 5 % årligen fram till år 2000. Förutom de åtgärder som nämns i andra stycket kan planen beskriva det förebyggande miljöskyddsarbete som planeras och projekt, återvinningcentraler och miljöstationer som planeras i

kommunen. Vidare bör planen ange vilka återvinningssmål man önskar uppnå. Planen bör ge uttryck för hur kommunen planerar framtida lokalisering och utformning av olika hanterings- och behandlingsalternativ. I kommuner som i dag har sopförbränningsanläggning skall avfallsplanen ange en tidsplan för avveckling av sopförbränning och vilka alternativa metoder som skall ersätta den.

Tredje stycket anger att kommunerna är skyldiga att ordna med återanvändning eller återvinning om det inte finns privata intressenter. Det är inte säkert att återvinning är företagsekonomiskt lönsam fastän den är samhällsekonomiskt lönsam. Med begreppet samhällsekonomiskt lönsam menar vi inte bara värden som direkt kan mätas i pengar utan också lönsamhet i form av minskad miljöförstöring och resursförbrukning. Målsättningen måste naturligtvis vara att med hjälp av den ekonomiska politiken göra återvinning och återanvändning lönsam. Men innan vi har uppnått detta läge kan det bli nödvändigt att kommunerna, eventuellt inom ramen för samarbete i Kommunförbundet, investerar i egna anläggningar. De kostnader det innebär får täckas av avgifter från de kommunala renhållningsavgifterna.

Kommunfullmäktige prövar planen för antagande och statens naturvårdsverk prövar den för fastställelse, vilket får till följd att den därmed får rättskraft, dvs. den blir bindande och styrande för framtida beslut. Därigenom ges kommuninvånare möjlighet att stämma kommunen, om denna skulle fatta beslut i strid med avfallsplanen. Om avfallsplanen inte uppfyller lagens minimikrav får planen inte fastställas.

Vi har valt statens naturvårdsverk som den myndighet som skall fastställa planen, eftersom vi anser det viktigt att det finns samlad kunskap i landet om hur arbetet med att reducera avfallsmängderna fortskrider. Naturvårdsverket får lättare att utforma ändamålsenliga föreskrifter enligt de bemyndiganden som ges i olika paragrafer i lagen.

6 § Om kommun ej upprättat sådan plan före 1 jan. 1993 skall vid vite statens naturvårdsverk ålägga kommunen att göra det eller själv upprätta planen på kommunens bekostnad.

Denna paragraf utgör ett instrument för statens naturvårdsverk att framtvinga en avfallsplan, om en kommun skulle dröja för länge med planeringen av den framtida avfallshantering.

7 § Den som bedriver verksamhet som kan ge upphov till betydande mängder avfall eller till avfall som av annan orsak kan föranleda olägenhet av betydelse för hälsan eller i miljön skall lämna de uppgifter som behövs för kommunens planering av avfallshantering till den kommunala nämnd som utövar tillsynen.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om uppgiftsskyldigheten.

Det är kommunernas skyldighet att som ett led i avfallsplaneringen i samarbete med industrin inventera och analysera avfallsflödet för att bättre kunna ta hand om avfallet. Uppgiftsskyldigheten för dem som bedriver verksamhet som ger upphov till avfall är en förutsättning för att kommunerna skall klara det ansvar som läggs på dem. För att miljö- och hälsoskydds nämnden skall kunna ge eftertryck åt en begäran om uppgifter kan nämnden förena beslut om föreläggande med vite enligt 33 §.

Statens naturvårdsverk får meddela närmare föreskrifter om uppgiftsskyldigheten. Sådana föreskrifter kan avse företagets avfallsreduktionsplan, vilka åtgärder som vidtagits för att minska avfallets farlighet eller krav på andra försiktighetsmått.

Kommunalt renhållningsansvar

8 § Varje kommun skall svara för att avfall inom kommunen forslas till behandlingsanläggning i den utsträckning som behövs för att tillgodose hälsoskydds- och miljövårdskrav. Kommuner skall se till att bortforslingen anpassas till behovet och förutsättningarna för olika slag av bebyggelse och verksamheter.

När kommunen planerar och beslutar hur skyldigheten enligt första stycket skall fullgöras, skall hänsyn tas till enskildas, organisationers och företags möjligheter att på annat sätt ombesörja avfallshanteringen på ett från hälsoskydds- och miljövårdssynpunkt godtagbart sätt.

Regeringen eller myndighet regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om paragrafens tillämpning.

Paragrafen fastslår kommunens skyldighet att forsla bort allt avfall som uppstår i kommunen, dvs. såväl hushållsavfall som industriavfall. Kommunen måste därför anpassa bortforslingen till de skilda behov som föreligger beroende på vilken typ av bebyggelse det är fråga om och beroende på vilka verksamheter som bedrivs i kommunen. Mycket av de restprodukter som uppstår tar industrin själv hand om redan idag. Denna möjlighet kvarstår under förutsättning att avfallshanteringen sker på ett ur hälso- och miljösynpunkt acceptabelt sätt.

Formuleringen enskilda, organisationer och företag är vald för att markera att alla skall beredas möjlighet att ta hand om sitt avfall, så länge det görs på ett från hälsoskydds- och miljövårdssynpunkt godtagbart sätt.

9 § Avfallshandling får inte ske genom slutligt omhändertagande av avfallsproducenten om inte undantag har föreskrivits eller meddelats i det enskilda fallet.

Första stycket gäller ej hushållens kompostering av det egna biologiskt nedbrytbara avfallet.

Endast den som kommunen anlitar för ändamålet får taga yrkesmässig befattning med bortforsling av avfall.

Paragrafen innebär att fastighetssinnehavaren är skyldig att lämna avfallet till kommunen för bortforsling och slutligt omhändertagande, om inte koncession har lämnats eller undantag har lämnats i det enskilda fallet. Det behövs inget tillstånd för enskilda att ta tillvara delar av hushållsavfallet för att anlägga egen kompost, vilket kan tyckas vara en självklarhet. Den glädje och tillfredsställelse som många känner över sin egen täppa och komposthögd borde vara allom förunnad. Kommunen borde därför på olika sätt uppmuntra till småskalig kompostering, som invånarna i t.ex. ett kvarter får driva själva.

Tredje stycket ger kommunen ensamrätt att frakta bort avfallet och slutligt omhänderta det. Det gäller den yrkesmässiga transporten. Enskilda skall ha rätt att forsla bort miljöfarligt avfall och avfall som med fördel skall separeras från övrigt hushållsavfall till uppsamlingsställen och miljöstationer.

10 § Kommunen skall tillse att det finns tillräckliga resurser för en god avfallshandling.

Mot. 1989/90

Jo819

Regeringen eller myndighet regeringen bestämmer har möjlighet att meddela föreskrifter om paragrafens tillämpning.

Paragrafen innebär en lagfäst skyldighet för kommunen att tillse att tillräckliga resurser finns att tillgå för att klara en god avfallshandling. Det innebär att kommunen svarar för att behandlingsanläggningar och uppläggningsplats finns tillgängliga och att kommunen i sin översiktsplan lämnar lämpligt markutrymme för deponi. Bestämmelsen innebär inte att varje kommun måste ha egen anläggning eller deponi utan skyldigheten består i att kommunen skall svara för att någon kommun är villig att ta emot avfallet för behandling eller slutligt omhändertagande. Kommunerna kan också ha gemensamma anläggningar eller anlita privata bolag.

Separering av avfall

11 § Avfall skall inte blandas på sätt som försvårar återvinning. Särskilt miljöstörande komponenter skall hållas avskilda från övrigt avfall liksom sådant material som kan orsaka olycksfall eller dylikt.

Långtgående källsortering skall ha införts i samtliga kommuner senast den 1 januari 1992.

Särskilda slag av avfall skall hållas skilt från annat avfall vid slutligt omhändertagande i avvaktan på bättre framtida behandlingsmetoder.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om tillämpningen av denna paragraf.

Denna paragraf innebär ett lagfäst införande av långtgående källsortering i landets alla kommuner senast den 1 januari 1992. Detta innebär i praktiken att kommunerna måste påbörja införandet av källsortering så snart som möjligt. Motiven till källsorteringen är att underlätta återanvändning och återvinning av lämpligt material men även för att undvika olycksfall i arbetet, som t.ex. skärsår från krossat glas i sopsäckarna. Källsortering är en av de viktigaste leden i avfallshandlingen, både för att minska avfallets mängd och farlighet. Sedan avfallet en gång uppblandats, försvåras återvinningen avsevärt och de miljöstörande komponenterna i avfallet orsakar hälso- och miljöskador. Statens naturvårdverk får meddela närmare föreskrifter om detaljer i källsorteringen.

Med långtgående källsortering menas, att det inte är tillräckligt med en uppdelning i vått och torrt eller där endast papper, glas och batterier utsorteras. Plaster får inte hamna i samma fraktion som matavfall och annat biologiskt nedbrytbart material och därmed förstöra dess egenskaper som jordförbättringsmaterial. De får heller inte finnas tillsammans med papper och därmed försvåra återvinningen. Problemet med plasterna är att de för det första består av flera olika plastsorter och för det andra ofta förekommer tillsammans med andra material, t.ex. i förpackningar. Det är viktigt att plasterna snarast blir märkta, så att konsumenten vet hur de skall hanteras i avfallsledet. Även metallburkar skall utsorteras.

Tredje stycket föreskriver monodeponi för sådant avfall som idag deponeeras, därför att man inte har någon lämplig behandlingsmetod att tillgå utan

luft- eller vattenföroreningar som följd. Mycket forskning bedrivs idag inom detta område. Därför vore det oklokt att avhända sig möjligheten att längre fram i tiden kunna omhänderta avfallet på ett säkert sätt.

Mot. 1989/90
Jo819

Produktrelaterade bestämmelser

12 § Material skall återanvändas eller återvinnas så långt detta är tekniskt och ekonomiskt möjligt, om därmed råvaror sparas eller om det av annan orsak är påkallat från miljöskyddssynpunkt.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får besluta om föreskrifter som anger att vissa produkter och varor skall innehålla viss andel återvunnet material.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får besluta om ytterligare föreskrifter av betydelse för lagens tillämpning.

Denna paragraf prioriterar återanvändning och återvinning som hanteeringsform för att därmed hushålla med knappa naturresurser eller av miljöskäl. Avfall betraktas i alltför hög grad som slutligt förbrukat och därigenom som en oanvändbar restprodukt. Återvinning skall främjas för att avlägsna produkter som innehåller miljöfarliga komponenter från att förbrännas med luftföroreningar som följd.

13 § Om användning av vissa råvaror, tillsatser eller tillsatsämnen hindrar återvinning av viss produkt får regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer besluta om minskning eller förbud av dessa i material eller produkter som saluföres eller används i Sverige.

Om återvinning försvåras på grund av att vissa råvaror eller tillsatsämnen ingår i produkten kan, troligen i praktiken, statens naturvårdsverk ges möjlighet att snabbt vidtaga åtgärder för att underlätta återvinningen. Paragrafen innebär en möjlighet att utfärda restriktioner eller förbud att använda visst ämne vid tillverkningen eller förbjuda import av en produkt som efter användning hamnar i avfallet och förorsakar svårigheter i återvinningsprocessen.

14 § Innan tillverkning påbörjas, skall den som är registrerad produktansvarig enligt 20 § ha planerat för hur det avfall som uppstår till följd av tillverkningsprocessen skall behandlas och hur produkten skall omhändertas sedan den inte kan användas för avsett ändamål längre.

Uppkomst av restprodukter skall i första hand begränsas, i andra hand återanvändas eller återvinnas. Det avfall som likväl uppstår skall omhändertas på ett miljövänligt sätt.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer kan utfärda föreskrifter om hur produktansvarig ska redovisa vad som krävs enligt första stycket.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer kan också ge närmare föreskrifter för andra paragrafens tillämpning.

Denna paragraf syftar till att tvinga produktansvarig att ansvara för det avfall som uppstår vid tillverkningen, dvs. både det avfall som uppstår i fabriken och det som produkten i sig utgör den dag den inte längre skall brukas.

Andra stycket anger prioritetsordningen för hanteringen av restprodukter

i avfallshänsenande. Avfall kan inte alltid helt elimineras, men det skall begränsas i möjligaste mån. Återanvändning är att föredra ur naturresssynpunkt och skall tillämpas, där det är möjligt.

Paragrafen ger t.ex. goda möjligheter att minska användningen av engångsförpackningar.

15 § Den som hanterar eller importerar kemiska produkter och varor, skall ersätta dessa med mindre hälso- och miljöfarliga, om alternativ finns.

Vid hantering och import bör en utgångspunkt vara att välja en från hälso- och miljösynpunkt så bra sammansättning som möjligt. Detta kräver för tillverkarnas del att hälso- och miljöaspekterna blir starkt styrande för produktutvecklingen. Vid yrkesmässig hantering måste väljas ämnen och produkter som kan hanteras säkert i alla hanteringsled, inbegripet avfallsbehandlingen. Sådana produkter bör undvikas som kan ersättas av andra produkter som medför mindre skaderisker. Höstriksdagen 1989 beslutade att en motsvarande paragraf skall införas i Lagen om kemiska produkter.

16 § Tillverkare och importörer skall till statens naturvårdsverk lämna livscykel-specifikationer över tillverkade och importerade varor.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer skall ge närmare föreskrifter om livscykel-specifikationer.

Tillverkare skall till statens naturvårdsverk lämna en redovisning av produktens totala miljöbelastning. De skall redovisa hela kedjan av miljöeffekter i samtliga led av produktens livscykel. Livscykel-specifikationen skall ange råvaruutgång, vilka processer varan genomgått, t.ex. impregnering och ytbehandling med kemikalier. Den skall redovisa utsläpp till mark, vatten och luft, energiförbrukning, möjlighet till återvinning och eventuella bullerstörningar. Den skall vidare ange hur varan uppträder vid förbränning, deponering och kompostering, vad som kan tänkas hamna i lakvattnet på en tipp och hur lätt produkten bryts ner i naturen.

Statens naturvårdsverk blir i praktiken den myndighet som får utfärda närmare föreskrifter om innehållet i livscykel-specifikationerna och annat som rör inrapporteringen.

17 § Tillverkare eller importör skall skriftligen deklarerera varans miljöeffekter (miljövarudeklaration). Denna skall finnas tillgänglig hos statens naturvårdsverk.

Regeringen eller den myndighet regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om deklarationsskyldigheten.

Livscykel-specifikationen såsom beskriven i 16 § skall ligga till grund för miljövarudeklarationen. Denna information kan i den enklaste formen bestå av någon eller några sidor, vilka finns tillgängliga hos tillverkaren eller importören, vilka skall vidareförmedla den till statens naturvårdsverk, som i sin tur skall distribuera den till berörda och konsumenter som efterfrågar den. Den skall förutom alla miljörelaterade egenskaper ange eventuellt existerande organisation för insamling/återtagning till återanvändning eller återvinning. Statens naturvårdsverk får ange närmare vad miljödeklarationen skall innehålla.

18 § Den som tillverkar varor eller i sin verksamhet förbrukar kemiska pro-

dukt eller varor skall upprätta och årligen till miljö- och hälsoskyddsnämnden offentliggöra materialbalanser.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får ge närmare föreskrifter om tillämpningen av denna paragraf.

Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får medge undantag från bestämmelsen för enskilda näringsidkare, grupper av näringsidkare och branscher där inlämnande av materialbalans är uppenbart obehövlig.

I stället för att med mer eller mindre tillförlitliga metoder mäta utsläppen från olika verksamheter skall miljö- och hälsoskyddsnämnden få taga del av företagens materialbalanser. Dessa skall tillsändas nämnden årligen och de skall vara offentliga.

Skyldighet att upprätta materialbalanser föreligger för alla som bedriver verksamhet, som alstrar avfall. Vissa näringsidkare alstrar stora mängder miljöfarligt avfall utan att producera varor, t.ex. kemtvätterier. På sådana verksamheter är denna paragraf också tillämplig.

I materialbalansen skall näringsidkare redovisa vilka råvaror och processkemikalier som används i verksamheten och den mängd som använts. Materialbalansen skall vidare ge upplysning om vilka mängder restprodukter som uppstår och dessas kemiska sammansättning. Detta förfarande kommer att ge en rättvisare bild av verksamhetens miljöpåverkan och kommer att underlätta tillsynen.

Statens naturvårdsverk blir i praktiken den myndighet som får lämna närmare föreskrifter om innehållet i materialbalansen, inrapporteringen till miljö- och hälsoskyddsnämnden och dennas tillsyn i detta avseende. För att materialbalanserna på ett så korrekt sätt som möjligt skall återge verkligheten är felaktigt upprättade materialbalanser straffsanktionerade enligt 34 §.

19 § För att eliminera eller reducera mängden miljöfarliga ämnen i avfallet eller för att eliminera eller reducera avfallsmängden får regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer besluta om att den produktansvarige åläggs

- 1. att utföra märkning, som speciellt pekar på nödvändigheten av att lämna tillbaka varan efter dess användning,**
- 2. att separat insamla, transportera och behandla varan,**
- 3. att återtaga varan,**
- 4. att införa pantsystem,**
- 5. att följa särskilda föreskrifter om beskaffenhet, inskränkningar i användningsområdet och förbud.**

Denna paragraf skall tjäna som ett smidigt instrument för statens naturvårdsverk att snabbt kunna ingripa, när åtgärder behöver vidtagas för att styra avfallshanteringen i en för miljön positiv riktning.

Märkningen enligt punkt 1 skall inte förväxlas med de miljövarudeklARATIONER som beskrivs i 17 §. Märkning enligt denna paragraf skall ske på själva produkten eller medfölja produkten på lämpligt sätt.

Punkt 2 innebär att statens naturvårdsverk skall kunna fastställa att bestämda produkter, speciellt förpackningar bara får säljas på ett avfallsavlastande sätt, speciellt i flergångsförpackningar eller på ett sätt som underlättar återvinning.

Punkt 3 innebär en plikt för företaget att ta tillbaka produkten för återanvändning, återvinning eller annan behandling, samt att återlämningen skall säkerställas genom lämpliga återtagnings- och pantsystem.

Punkt 4 innebär att produkten sedan konsumenten förbrukat den skall återlämnas på bestämt sätt, speciellt avskilt från övrigt avfall.

Punkt 5 skall tillämpas, när statens naturvårdsverk bedömer att en produkt skall få användas endast för bestämda ändamål, i fall där mindre hälso- och miljöfarligt alternativ finns.

20 § För produkt eller vara som tillverkas, importeras eller överlåtes skall finnas registrerad produktansvarig.

Förteckning över produktansvariga föres av statens naturvårdsverk.

För varje produkt skall det finnas någon som är ansvarig. Konsumenter skall lätt kunna erhålla information om vem som är ansvarig för viss produkt genom att vända sig till statens naturvårdsverk, som skall föra förteckning över produktansvariga.

Genom att företagare genom denna lag blir skyldiga att ansvara för sin produkt, upprätta materialbalanser och livscykel-specifikationer, lämna uppgifter till miljö- och hälsoskyddsnämnd om avfallens mängd och sammansättning blir utomståendes insyn i verksamheten förbättrad. Information skall inte kunna hemlighållas med åberopande av konkurrensskäl. Näringsfriheten får ge vika för hälso- och miljöhänsyn.

Kommunal renhållningsordning

21 § För varje kommun skall finnas en renhållningsordning som skall innehålla föreskrifter om kommunens avfallshantering.

I renhållningsordningen skall föreskrivas under vilka förutsättningar undantag kan medges från renhållningsordningens föreskrifter. Frågor om undantag prövas av miljö- och hälsoskyddsnämnden.

Det är viktigt att hålla avfallsplanen skild från renhållningsordningen för att betona avfallsplanens betydelse för den kommunala renhållningen. Renhållningsordningen prövas för antagande av kommunfullmäktige, men vinner inte rättskraft och kan inte överklagas av kommuninvånarna. Därför ingår avfallsplanen inte i renhållningsordningen utan skall prövas av kommunfullmäktige för antagande och därefter prövas för fastställelse av länsstyrelsen. 21–26 §§ motsvarar 9–14 §§ i den nu gällande renhållningslagen.

Avgifter

27 § Kommunen får föreskriva att avgift skall erläggas för sådan bortforsling och sådant slutligt omhändertagande av avfall som sker genom kommunens försorg enligt denna lag. Avgiften skall enligt kommunens bestämmande erläggas till kommunen eller till den som utför renhållningen.

Denna paragraf motsvaras av 15 § i renhållningslagen. Ingen ändring föreslås.

28 § Avgiften för hushållsavfall skall vara årlig eller på annat sätt periodisk. Den skall bestämmas till högst det belopp som behövs för att täcka nödvändiga kapital- och driftskostnader för renhållningen. Från dessa kostnader

skall avräknas kostnaderna för vad som kan belöpa på användning av anläggningar eller utrustning för annat ändamål än renhållning.

För annat avfall får kommunfullmäktige anta taxa, som kan innebära differentierade avgifter beroende på avfallstyp och separeringsgrad.

Om kommunen uppdrar åt annan att utföra renhållningen, får avtalet med denne läggas till grund för beräkning av avgiften, om inte kostnaden därigenom blir väsentligt högre än om kommunen själv utför renhållningen.

Första och tredje styckena motsvaras av 16 § i renhållningslagen. För hushållstaxan föreslås ingen ändring. Denna lag gäller för allt avfall. Därför är paragrafen utökad med ett andra stycke, som anger hur taxan för industriavfall får sättas. Eftersom självkostnadsprincipen gäller, vilket framgår av första stycket, skall kommunen ha rätt att ta ut högre taxa för sådant avfall, som kräver kostsammare behandling. För att underlätta återanvändning och återvinning får kommunen ta ut differentierade taxor beroende på separeringsgrad. Likställighetsprincipen måste dock upprätthållas, dvs. samma grunder skall tillämpas vid differentieringen, så att inte obefogad skillnad uppstår för olika företagare.

29 § Avgiften skall utgå enligt taxa, som antas av kommunfullmäktige.

I taxan skall anges hur avgiften skall bestämmas när taxan saknar tillämplig bestämmelse om avgift. Därvid skall de grunder som anges i 28 § beaktas.

Taxan skall innehålla föreskrifter om vem som är avgiftsskyldig och till vem avgiften skall erläggas.

Paragrafen motsvarar 17 § i renhållningslagen. Ingen ändring föreslås.

30 § Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer kan införa avgifter på produkter, varor och avfall, om det är påkallat av miljö- eller resurs-hushållningsskäl.

Paragrafen öppnar möjligheter att införa miljöavgifter som ett styrmedel att minska avfallsmängden samt avfallets farlighet. Avgifterna kan innebära ett bra stöd för kommunerna i deras arbete med att minska de totala avfallsmängderna. Införande av lagrummet utgör en förberedelse för att genomföra de förslag till ekonomiska styrmedel som miljöavgiftsutredningen kommer att presentera i sitt slutbetänkande.

Tillsyn

31 § Tillsynen över efterlevnaden av denna lag och med stöd av lagen meddelade föreskrifter utövas inom kommunen av miljö- och hälsoskyddsnämnden. Statens naturvårdsverk utövar den centrala tillsynen och länsstyrelsen utövar tillsyn inom länet.

Det nya i denna paragraf är tillsättandet av en central tillsynsmyndighet. Tillsynen enligt avfallslagen kräver en central tillsynsmyndighet. Lämpligast för denna uppgift är statens naturvårdsverk, som redan är tillsynsmyndighet för efterlevnaden av miljöskyddslagen, lagen om kemiska produkter, förordningen om miljöfarligt avfall och hälsoskyddslagen som alla innehåller bestämmelser om avfallshantering.

Verkets uppgift är att meddela nödvändiga föreskrifter, att bistå övrig tillsynspersonal med råd och upplysningar om hur denna skall tillämpa den lag-

stiftning som den är utsedd att övervaka. Dessutom skall den fungera som en informationscentral, som förser de regionala och lokala tillsynsmyndigheterna med det faktaunderlag, som kan anses erforderligt för ett effektivt tillsynsarbete. Idag lämnas tillsynsmyndigheterna utan sådant stöd.

Mot. 1989/90

Jo819

32 § För tillsynen har miljö- och hälsoskyddsnämnden rätt att få tillträde till byggnader, lokaler och områden.

Det åligger polisen att lämna det biträde som behövs för tillsynen.

33 § Miljö- och hälsoskyddsnämnd får meddela förelägganden eller förbud som uppenbart behövs för att denna lag eller föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen skall efterlevas.

I ett beslut om föreläggande eller förbud kan vite sättas ut. Frågan om utdömandet av vitet prövas av länsstyrelsen.

Laktas inte ett föreläggande, får nämnden låta vidta åtgärden på den försumliges bekostnad.

32 och 33 §§ motsvarar renhållningslagens 22 och 23 §§. Ingen ändring föreslås.

Ansvar och besvär m.m.

34 § Den som med uppsåt eller av oaktsamhet bryter mot 4 § första stycket, 7 § första stycket, 9 § första och tredje styckena, 14 § första stycket, 16 § första stycket, 17 § första stycket, 18 § första stycket eller föreskrifter som har meddelats med stöd av dessa, dömes, om gärningen inte är ringa, till böter eller fängelse i högst två år.

Sanktionssystemet kräver en grundlig översyn, vilket ligger utanför detta förslag. Vi vill här endast markera att vissa åligganden för såväl kommun som näringsidkare skall vara straffsanktionerade.

35 § Kommunfullmäktiges beslut att anta avfallsplan överklagas genom kommunalbesvär.

Beslut som meddelats av miljö- och hälsoskyddsnämnd överklagas till länsstyrelse. Länsstyrelsens beslut överklagas till Kammarrätten.

Beslut som meddelats av statens naturvårdsverk överklagas till regeringen.

Övergångsbestämmelser

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1991.

2. Genom denna lag upphävs renhållningslagen (1979:596).

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om avveckling av sopförbränningen inom tre år och satsning på alternativa metoder för avfallsbehandling,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om avfallsreduktion och miljörevision.

3. att riksdagen antar vårt förslag till ny återvinningslag i enlighet med vad som anförts i motionen.

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att pant eller skatt på förpackningar bör införas i enlighet med vad som anförts i motionen.¹⁾

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om engångsförpackningar.

5. att riksdagen beslutar om förbud för aluminiumburkar och s.k. PET-flaskor för drycker till senast 1 januari 1991, i enlighet med vad som anförts i motionen.

6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att ett stimulansbidrag till kommunerna för källsortering bör införas och att den bör finansieras med en avgift på källsorterade sopor, i enlighet med vad som anförts i motionen.

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om planering av bostäder m.m. för att underlätta källsortering av sopor.²⁾

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om tillvaratagande av matavfall genom rötning eller kompostering.

8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en expertutredning om plaster.

9. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att PVC i inredningsmaterial, kontorsmaterial, hushållsartiklar och leksaker bör förbjudas.

10. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att avvecklingen av PVC i förpackningar också skall omfatta importerade förpackningar.

11. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att plastprodukter bör förses med märkning som anger plasticsort, i enlighet med vad som anförts i motionen.

12. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om krav på kommunerna att informera om miljöfarligt avfall.

13. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att batterier som innehåller höga halter av miljöfarliga metaller skall förbjudas senast den 1 januari 1991.

14. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att batterier som innehåller miljöfarliga metaller bör beläggas med hög pant i enlighet med vad som anförts i motionen.

15. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om märkning av batterier och fastmontering.

16. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att produkter som innehåller kvicksilver eller andra tungmetaller och inte kan förbjudas direkt med hänvisning till substitutionsprincipen skall beläggas med pant.

17. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att miljömärkning enligt vad som anförts i motionen skall införas.

18. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna att riksdagens beslut att ändra LKP:s tillämpningsområde, såsom anförts i motionen, står fast.

Mot. 1989/90
Jo819

Stockholm den 23 januari 1990

Clas Roxbergh (mp)

Inger Schörling (mp)

Åsa Domeij (mp)

Roy Ottosson (mp)

¹ 1989/90:Sk661

² 1989/90:Bo537